

Gençlerin Siber Zorbalık Eğilimleri: Meslek Yüksekokulu ve Meslek Lisesi Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Hasan ÇİFTÇİ, Dr.Öğr.Üyesi, Harran University, Şanlıurfa/Turkey, hasanciftci@harran.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5595-5726>

ÖZ Günümüzde bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi sayesinde bilgilere ve kişilere erişim hızlı ve kolay hale gelmiştir. Elektronik ağların gelişmesi; sosyalleşme, bilgi edinme, paylaşımlarda bulunabilme, çift yönlü iletişim gibi pek çok olanak sağlamaktadır. Özellikle gençlerin yaşamlarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelen teknoloji olumsuz ve zarar verici durumları da beraberinde getirmektedir. Son zamanlarda iletişim teknolojileri kötü amaçlı kullanılmaya başlanmış ve gençler arasında bilinçli ve kasıtlı olarak zorbalık yapabildikleri araç haline gelmiştir. Bu araştırmanın temel amacı, Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde Meslek Lisesi ve Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde siber zorbalık eğilimlerini karşılaştırmalı incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü Halkla İlişkiler Programı öğrencileri, Birecik Kız Ticaret ve Birecik Erkek Meslek Lisesi öğrencilerinden olmak üzere 369 Meslek Lisesi ve 132 Meslek Yüksekokulu öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri "Siber Zorbalık Ölçeği" kullanılarak yüz yüze, online anket yöntemiyle yapılmıştır. Verilerin istatistiksel analizleri SPSS 22.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Shapiro-Wilk testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Bağımsız 2 grubun ortalama karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, tek bağımlı ve birden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ise UNI-ANOVA (Tek yönlü Değişkenli Varyans Analizi) testi kullanılmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: internet, iletişim, sosyal medya, siber zorbalık, siber mağduriyet.

A Comparative Analysis Of Teenagers' Tendency To Cyber Bullying On Students Of Vocational Colleges And Vocational High School

ABSTRACT Nowadays, reaching information and people becomes faster and easier due to the development of information and communication technologies. Development of electronic networks provides many opportunities such as getting information, sharing, two-way communication etc. The technology, which has become an essential part of teenagers' lives, brings some negative and detrimental issues in its wake. Communication technologies have been abused and become a tool that teenagers use for conscious and intentional bullying. The main purpose of this research is to comparatively analyze the cyber bullying issues of the students of Vocational High School, which is in Bilecik district of Şanlıurfa, and the students of Harran University Birecik Vocational College. The study group of the research has 369 Vocational High School and 132 Vocational College students consisting of students of Harran University Birecik Vocational College Marketing and Advertising Department's Public Relations Program, students of Birecik Girls' Trade Vocational High School and Birecik Boys' Vocational High School. The data of the study were collected through face-to-face, online survey using the "Cyber Bullying Scale" developed. The statistical analyses of the data were conducted by using SPSS 22.0 program. Shapiro-Wilk test was performed to look at the normal distributions of numeric variables and a normal distribution was achieved. Parametric tests were used in

dataset. Frequency, percentage, arithmetic average, standard deviation, minimum and maximum values were used to analyze descriptive statistics. Independent sample t test in the mean comparison of two independent groups. and the UNI-ANOVA (One-way Variance Analysis of Variance) test was used to compare single independent and multiple independent groups. The results were evaluated at a 95% confidence interval, at a significance level of 0.05.

Keywords: internet, communication, social media, cyber bullying, cyber victimization.

GİRİŞ

21. yüzyılda meydana gelen en önemli gelişmeler bilişim ve iletişim teknolojileri sayesinde gerçekleşmektedir. Hayatımızın hemen hemen her alanında yer alan bu teknolojiler sayesinde her iş daha hızlı ve ekonomik olarak yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra bilgi edinme, ticaret, bankacılık, arkadaş edinme, sosyalleşme, paylaşımlarda bulunabilme, sesini duyurabilme, yaşanan tüm gelişmelerden haberdar olma gibi pek çok etkinlik elektronik iletişim araçları ile yapılabilmektedir. Ayrıca geleneksel iletişimden farklı olarak yenilikçi iletişim teknolojileri tek yönlü değil çift yönlü olmaktadır. Hedef kitle hem mesajı alan alıcı konumunda iken hem

de mesaj oluşturup ileten konumdadır. Bu sayede bireyler iletişimi canlı tutabilmekte ve halkla ilişkilerin uygun gördüğü ideal iletişimi devam ettirebilmektedir.

Günümüzde elektronik iletişim ağlarının kullanımı özellikle gençler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bilgi yoğunluğunun ve erişimin bu denli hızlı olması gençlerin zihinlerinde karmaşıklığa yol açmaktadır. Ayrıca gençlerin büyük bir çoğunluğunun sürekli akıllı telefon, tablet, bilgisayar gibi araçları kullanmaları ve iletişimde yenilikler sunan sosyal ağlarla günlük yaşamda ilgilenmeleri, sürekli sosyal ağ ortamında bulunmaları, bilgi alışverişi yapmaları, oradan arkadaşlarını, olayları takip etmeleri, paylaşımında bulunmaları onların olumlu ve olumsuz pek çok durum ile karşılaşmasına, yaşamasına yol açabilmektedir.

İnsanlar internet aracılığı ile yaygınlaşan sosyal medya ortamlarında duygu ve düşüncelerini özgür bir şekilde ifade edebilme ve sesini duyurabilme imkânı yakalamışlardır. Ayrıca arkadaş edinme, insanlarla iletişim kurma, kişisel paylaşımlarda bulunma, fikir alışverişi yapma, duygularını söyleyebilme gibi pek çok etkinliği filtrelemeden yaparak kendi varlıklarını hissettirebilmektedir. Teknolojinin sunduğu internet ortamında renk, cinsiyet, coğrafya, yaş kısıtlaması olmaksızın kişiler isterlerse kendi sosyal hesaplarını oluşturabilir, web siteleri kurabilir, forumlara üye olabilir duygu düşüncelerini kolaylıkla paylaşabilir. Bu yüzden elektronik iletişim ağları çağın sosyal gerçekliğidir de denilebilmektedir.

İnsanlara birçok fırsat sunan elektronik iletişim ağları pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Günümüzün büyük bir sorunu haline gelen siber zorbalık kişilerin interneti başkalarına zarar verecek, onların özgürlüklerini hiçe sayacak, onlara psikolojik sorunlar yaşatacak kötü amaçla kullanmasından kaynaklanmaktadır. Kişilerin herhangi birine ya da gruba duydukları kıskançlık, çekememe, öfke, nefret, dışlama, çatışma duyguları onları zorbalığa itebilmektedir. Kişiler gerçek hayattan doğrudan yapamadıkları eylemleri sanal ortamda sosyal medya ağları üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu da sanal zorbalık kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sanal zorbalıkta zorbalı olduğu gibi zorbalığa uğrayan mağdurlar bulunmaktadır. Zorba mağdura dolaylı olarak zarar vermeye çalışmaktadır. Zorba mağdura aşağılama, küçük düşürme, taciz etme, itibarını zedeleme, zor duruma düşürme, hakaret, dışlama, iftira gibi davranışlarda bulunarak onu rahatsız etmektedir. Kişiler zorbalık yaparken her zaman kimliklerini açık etmezler. Bazı durumlarda kimliklerini gizleyerek ya da başkasının kimliğine bürünerek bu davranışı gerçekleştirebilmektedir. Bu durumda mağdur sürekli tedirgin ve korku içindedir. Mağdur zorbanın suç teşkil eden davranışlarına maruz kalmakta ve psikolojik yönden baskı altına alınmaktadır.

Teknolojinin gelişmesi internet kullanım oranlarının ve kullanım sürelerinin artması ile birlikte, yine teknolojik gelişmelere bağlı olarak internet kullanım yaşının ilköğretim çağına inmesine ve akıllı cihazların ceplere girmesi ile birlikte çağımızın önemli bir sorunu haline gelen siber zorbalık bireylerin hak ve hürriyetini tehdit etmektedir. Günümüzün bir problemi

haline gelen siber zorbalık faaliyeti gerekli tedbirler alınmadığında gelecekte de toplumda yeni teknolojileri kullanan ve kullanmayan herkes için bir tehlike olacaktır.

Yeni Medya Kavramı, Kullanımı ve Sosyalleşme

İçinde olduğumuz dünya tam anlamı ile bir enformasyon çağı olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle günümüz dünyasında var olan teknolojiler ve bu iletişim teknolojileri ile ürettiği yeni iletişim teknolojileri birbirinden ayrı düşünülemez (Günel ve Büyükbaykal, 2017, s.34). Facebook, linkedin, twitter tarzı mikroblog uygulamaları kullanıcıların kısa mesajlar yayınlamaya güncellemeler yaptığı bloglardır (www.mediatick.com). Vimeo, Daily Motion ve YouTube gibi video, içerik paylaşma amacı ile oluşturmuş ağlar; Thumblr, Wordpress, Blogspot, gibi blog siteleridir (www.mediatick.com). Gündelik yaşamımızda sıklıkla kullandığımız yeni medya ortamlarıdır (Binark, 2007, s.6). Buna bağlı olarak günümüzde yeni medya dolayımı ile iletişim kavramı tanımlanırken dijital oyunlar, cep telefonları, internet ara yüzünde hizmete sunulan bütün ara yüzler, internet ortamı, PDA'ler ve i-phodlar aracılığı ile yapılan iletişim eylemleri kast edilmektedir (Binark, 2009, s.60). Yeni medya aracılığı ile gerçekleştirilen ara yüzler kişiler arasında etkileşimin meydana gelmesini sağlamaktadır (Bayraktutan, 2013, s.101). Yeni medya ortamında içeriği üreten ve tüketenler bağlamında etkileşim eşansız (asenron) veya eşanlı (senron) olarak gerçekleşir. Örneğin sosyal medya ağları üzerinde paylaşılan içerikler eşansız dolaşıma sokulmakta ve dolaşımdaki içeriğe sosyal medya kullanıcıları tarafından yorumlar yapılabilmektedir. Bu şekilde kullanıcılar sosyal medya sayesinde bireyselleşebilmektedir (Çomu, 2012, s.16).

Cep telefonu, bilgisayar ve internet, veri toplama aygıtları sürekli bir gelişim sürecinde varlıklarını sürdüren yeni medya araçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Büker, 2013, s.138). İnsanlar internetin sunduğu avantajlar aracılığı ile çevrimiçi olarak birbirileri ile iletişime geçebilmektedir (Çiftçi ve Çolak, 2017, s.224). Sosyal medya bir haberleşme ve iletişim aracıdır. Zaman değiştiğinde sosyal medya da değişim gözlemlenmiştir; sosyal medya başka kişilerin oluşturduğu içerikleri bize sunan iletişim ortamı olmuştur (Meriç, 2015, s.255). İnsanın olmazsa olmazlarından biri iletişim kurma ihtiyacıdır. Çünkü kişiler iletişim aracılığı ile hedef kitlelerine düşünce ve duygularını aktarmaktadır (Erdal ve Anıç, 2017, s.56). Bu sebeple iletişim araçları var olduğundan bu yana iletişimin yoğun olarak kullanılmasına etki etmektedir (Özkan, 2004, s.28).

Çağımızın imkânlarından en önemlisi hızla gelişen teknoloji ve teknoloji ürünü olan internettir. İnternetin haberleşme ve iletişimde neden olduğu gelişmeler insanların iletişim tarzını da değiştirmiştir. İnsanlar artık sosyal ağlar üzerinden sosyalleşmektedir. Çünkü sosyal medya ortamları sık kullanım oranı ile iletişimden, paylaşmaya, pazarlamadan satın almaya, haber okumaktan, gündem oluşturmaya kadar birçok şekilde sosyalleşmektedir (Erdal ve Anıç, 2017, s.57). Sosyal medya etkili iletişim avantajı ile kişileri ilişkide bulunduğu bütün odak grupları ile iletişimde pasif (alıcı) olmaktan çıkarıp, aktif (içerik üreten) bir

statüye sokmaktadır. Bu iletişim süreci geleneksel iletişim yöntemlerini alt-üst etmiş ve kişileri iletişimin merkezine koymuştur. Artık sosyal medya kullanımı sadece iletişim haberleşme aracı olmanın ötesine geçerek bir sosyalleşme aynı zamanda kişilerin kendini ifade edebilecekleri bir platforma dönüşmüştür.

Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Kavramları

Günümüz yeni teknolojilerinin gelişmesi, bilgi alışverişinin hızlandığı günümüzde ergenler diğer kişilere göre interneti süre olarak daha fazla kullanmaktadır. İnternet yaşamı kolaylaştıran, sınırları ortadan kaldıran dolayısı ile kişileri belli bir ağ içerisinde buluşturma olanağı sunan bir araçtır. Kişiler internet sayesinde günlük işlerinin büyük bir bölümünü gerçekleştirebilmektedir. Fakat iş ve işlemleri gerçekleştirmek için: uçak, otobüs bileti satın alırken, bankacılık işlemi yaparken, bilgi paylaşımlarına yorum yazarken, online kitap okurken ve ya sosyal ağlarda boş zaman doldurup, bilgi, resim paylaşırken çoğu zaman kişisel bilgilerini kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum başkaları tarafından veya hiç tanımadığı kişilerce zararlı şekilde kullanılabilenkte kişilere fotoları, paylaşımları üzerinden yeni medya araçları kullanılarak zorbalık yapılabilir.

İnternet kullanımının artmasıyla birlikte öğrenciler okul ortamındaki, sosyal yaşamındaki geleneksel zorba davranışlarını sanal ortamda sürdürebilmektedir. Yeni bir zorbalık türü olan siber zorbalıkta öğrenciler çevrimiçi sohbet odaları, sosyal ağlar, forumlar, bloglar, Whatsapp gibi elektronik ağlarla öfke, kıskançlık, nefret duydukları kişi ya da kişilere tehdit edici, aşağılayıcı, alaycı, cinsel içerikli yazılar, resimler gönderebilmektedir. Siber zorbalar kimliklerini gizleyebildikleri, yüz yüze iletişimin olmadığı ve siber alanın kontrol edilmediği durumlarda mağdur büyük bir korku ve endişe içerisine girebilmektedir. Siber zorbanın amacı mağduru sürekli tedirgin etmektir (Aktepe, 2013, s.36).

Zorbalık yapmaktaki amaç;

- 1- Hedef kişiye/mağdura yapmak istemediği bir şeyi yaptırmak,
- 2- Gücünü ispatlayarak, üstünlük kurabilmek,
- 3- Dalga geçmek, küçük duruma düşürmek,
- 4- Zarar verme amacı ile öç almaya çalışmak,
- 5- Kendi çıkarları doğrultusunda karar vermesini sağlamak olarak sıralanabilmektedir.

Zorbalık hangi amaçla yapılmış olursa olsun masum değildir. Çünkü birine ya da gruba zarar verme amacı taşımaktadır. Zorbalık kasti ve farkında olarak tekrar edildiğinde siber zorbalık olarak nitelendirilebilir. Siber zorbalığı fiziksel zorbalıktan ayıran farklardan en önemlisi mağdurun zorbayı tanıyamamasıdır. Çünkü zorba kimliğini gizleyebilir veya başkasının kimliğine bürünebilmektedir. Fakat okullarda ve aile içinde çocuklara yapılacak

bilgilendirme ile siber zorbalık eyleminin olumsuz sonuçlar doğurabileceği, hukuki sonuçlarının olabileceği öğretilmelidir.

Birey veya grubun, tüzel ya da özel bir şahsiyetin bilişim ve iletişim teknolojileri aracılığı ile ilişkisel veya teknik olarak zarar veren tutum ve davranışlara maruz kalması ve bu sebeple oluşan maddi, manevi mağduriyetlerin doğması durumu siber mağduriyettir (Arıcak vd, 2012, s.2). Siber mağduriyet kavramı siber zorbalıkla birlikte ortaya çıkmıştır. Günümüzde siber mağdurların sayısı azımsanmayacak kadar çok olmakla birlikte sayılarına her geçen gün bir yenisi daha eklenmektedir. Riskli internet kullanımının bir sonucu olan siber mağduriyet bireylere, topluma, ülkelere maddi ve manevi yönden zarar vermektedir.

Siber zorbalar hayatımızın her alanında olmakla birlikte özellikle yeni iletişim teknolojilerini kullanarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çocuklarının sosyal hayatta başkaları tarafından siber mağdur edilebilme düşüncesi birçok ailenin korkulu rüyası durumundadır. Siber zorbalık nedeni ile oluşan mağduriyetlerde kurban kısa veya uzun zamanlı psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Siber zorbalar daha çok kurbanlarını kendilerine boyun eğmeyen, çalışkan veya içine dönük kişilerden seçmektedirler. Kendileri de içe kapanık, fiziksel yönden güçsüz kişiler olabilmektedirler. Kişileri mağdur ederek gerçek hayatta fiziksel olarak baş edemeyeceği bir akranını bu şekilde huzursuz etmeye çalışabilmektedir. Çocuklar gelen olumsuz mesajları yaşlarından, deneyimsizliklerinden dolayı büyükler gibi algılayıp, tepki veremeyebilmektedir. Kişiler zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri okul ortamında mağdur edilebilmektedir. Çünkü okul ortamında anne baba kontrolü oldukça eksiktir. Mağdurlar ailelerinden, öğretmenlerinden yardım alarak mağdur olma durumundan kurtulabilir. Aileden yardım almak için aile içi iletişiminin önemi oldukça büyüktür. Ailelerin çocuklarındaki değişikliği erken fark etmesi ve sorunun çözümüne çalışmaları çocuklarının sorunu az hasarla atmalarını sağlayacaktır.

Yeni Medya Kullanımının Siber Zorbalığa Etkisi

Bilgisayar teknolojisine aynı zamanda mobil ve internet ve teknolojilerine dayalı, kullanıcılarına mekân ve zaman sınırı koymayan, hedef kişi veya grupları ile çift yönlü etkileşim ve iletişim kurmalarına olanak tanıyan sanal medya ortamlarının bütünü yeni medya olarak tanımlanmaktadır (www.academia.edu). Her ne kadar diğer medyalar ile karıştırılsa da sosyal medya geleneksel medyadan farklıdır. Sosyal medyanın geleneksel medyaya göre farklılığı; özgünlük ve özgürlük ortamı yaratması, sosyal medya bireyin içerik ürettiği, yorumlama yapabildiği bir ortamdır (Scott, 2010, s.38). Sosyal medya kullanıcılara maksimum düzeyde enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak paylaşımın gerçekleştiği, kişilerin bireysel olarak içerik üretebildiği ve ürettiklerini paylaşabildiği farklı kişilerle iletişime geçebildiği, geleneksel medyadan farklı olarak kişilere avantajlar sunan bir fikirdir.

İnternet dünyanın herhangi bir noktasında coğrafya, dil, din, ırk, cinsiyet hatta yaş farkı olmadan insanların kolaylıkla kullanabildiği, dünyadaki anlık değişimlere, haberlere saniyeler içinde ulaşabildiği bir iletişim mecrası olmuştur. Aynı zamanda güncel bir sosyal ortam şekline dönüşen internet, kurumlara ve bireylere fiziki ortamlardan, zaman kavramlarından sıyrılarak daha özgür bir iletişim, etkileşim ortamı sunmaktadır (Haberli, 2012, s.118). Geçtiğimiz yıllarda bilgisayar ortamındaki iletişim ve bilgi paylaşımındaki baş döndürücü hız daha çok gençler arasındaki sosyal iletişim şeklini önemli ölçüde değiştirmiştir (Aktepe, 2013, s.31). İnternetin son zamanlarda iletişim kurma amacı ile yoğun olarak kullanılmaya başlanması yeni iletişim araçlarını meydana çıkarmıştır. Buların başlıcaları: sosyal medya ortamları, online gazeteler, dergiler, online oyunlar, bloglardır. Yeni iletişim araçları ile birlikte şiddet eyleminde bulunma veya şiddete maruz kalma durumlarında artış gözlemlenmektedir (Erdal, 2012, s.54). İnternet kullanımının artmasıyla birlikte öğrenciler okul ortamındaki geleneksel zorba davranışlarını okul dışında da sanal ortamda sürdürebilmektedir. Yeni bir zorbalık türü olan siber zorbalıkta öğrenciler çevrimiçi sohbet odaları, sosyal ağlar, forumlar, bloglar, Whatsapp gibi elektronik ağlarla öfke, kıskançlık, nefret duydukları kişi ya da kişilere tehdit edici, aşağılayıcı, alaycı, cinsel içerikli yazılar, resimler gönderebilmektedir. Siber zorbalar kimliklerini gizleyebildikleri, yüz yüze iletişimin olmadığı ve siber alanın kontrol edilmediği durumlarda mağdur büyük bir korku ve endişe içerisinde girebilmektedir. Siber zorbanın amacı mağduru sürekli tedirgin etmektir (Aktepe, 2013, s.36). İnterneti sık kullanan bireyin istemeden güvenilir olamayan sitelere girmesi, internette tanımadığı kişilerle sohbet etmesi, bazı güvenilir olmayan sitelere kişisel bilgilerini vermesi ve kişisel bilgilerinin çalınması olasılıklarının fazla olması bireyi hem siber zorbalıktırma hem de siber zorbaların hedefi haline getirebilmektedir (Baykal, 2016, s.71-73). Bireylerin internette akıllı telefonları, tabletleri vb. cihazları ile harcadıkları sürelerin uzaması yeni medyanın kişilerin sosyal yaşamına yoğun şekilde etki etmesine ve kişilerin sosyal yaşamında yönlendirici rol oynamasına neden olmaktadır. Bu da yeni medyanın denetimini yetersiz ve etkisiz hale getirmektedir. Tüm bu yetersizlik ve denetimsizlikler kişilerin siber zorbalık veya mağdur olma olasılıklarını arttırmaktadır (www.academia.edu).

Araştırmanın Amacı

İletişim teknolojileri kötü amaçlı kullanılması gençler arasında bilinçsiz, bilinçli veya kasıtlı olarak zorbalık yapabildikleri bir araç haline gelmiştir. Bu araştırmanın temel amacı, Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde Kız Meslek Lisesi ve Erkek Meslek Lisesi ile Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı öğrencilerinde siber zorbalık eğilimlerini karşılaştırmalı şekilde incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda;

1. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin yaş grupları arasında göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin anne eğitimi arasında göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin baba eğitimi arasında göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ikamet yerleri arasında göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
7. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin internete kullanım sıklığı arasında göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
8. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin internete en çok bağlanma yeri arasında göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?

Sınırlılıklar

- 1- Araştırma verileri anketin uygulandığı lisedeki ve meslek yüksekokulundaki öğrencilerin, anketin uygulandığı 2018 (12-16 Şubat) zaman dilimindeki siber zorbalık düzeylerini belirlemektedir.
- 2- Anket soruları öğrencilerin siber zorbalık düzeylerini belirlemeye yönelik olduğundan; öğrenci isimlerinin alınmamasına rağmen öğrenciler deşifre olacakları korkusu ile anket sorularını cevaplamaya imtina etmişlerdir.
- 3-Araştırma verilerinin yalnızca anket yapılarak elde edilmesi gözlem, mülakat vb. yöntemlerinin kullanılmaması araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır.
- 4-Zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı araştırma, Birecik meslek lisesi ve ticaret lisesi öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. İnternetin kullanım oranlarının ve sürelerinin arttığı günümüzde başka üniversitelerde, başka bölümlere, milli eğitim okullarında da anketin uygulanması alana katkıda bulunabilir. Örneğin; Meslek Lisesi, Anadolu Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Özel liseler, Fen liseleri kendi aralarında; Üniversiteler kendi aralarında geniş kapsamlı uygulama yapılarak karşılaştırma yapılabilir.

Araştırmanın Yöntem

Araştırmanın verileri Arıcak, Kınay ve Tanrıkulu (2012) tarafından geliştirilen “Siber Zorbalık Ölçeği” kullanılarak yüz yüze ve online anket yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın istatistiksel analizleri SPSS 22.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Shapirowilk testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Ölçekler normallik dağılımına uygun olduğundan, bağımsız 2 grubun ortalama karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, tek bağımlı ve birden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ise UNI-ANOVA (Tek Değişkenli Varyans Analizi) testi kullanılmıştır. Sonuçlar %95’lik güven aralığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Şanlıurfa’nın Birecik ilçesindeki Harran Üniversitesi öğrencileri ve Birecik’teki Meslek Liseleri; Araştırmanın örneklemini ise Birecik Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı öğrencileri ile Birecik Kız Ticaret Meslek Lisesi ve Birecik Erkek Meslek Lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır. 369 Meslek Lisesi ve 132 Meslek Yüksekokulu öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmacılar 500 evrenli topluluktan örneklem büyüklüğü 0,03 hata payı ile seçerken 340 kişinin; Meslek yüksekokulu için 200 kişilik evrenden 0,02 hata payı ile 96 yeterli olduğunu belirtmiştir (Balcı, 2011: s.106). Araştırma örneklemini oluşturan öğrencilerin 369’u (74,0) meslek lisesi öğrencisi iken; 132’si (26,0) Meslek Yüksekokulu öğrencisidir. Buna ek olarak Meslek Yüksekokulundan ankete cevap veren 132 kişinin 46’sı erkek, 86’sı kız öğrencilerden oluşmaktadır. Cinsiyet oranlarına bakıldığında Meslek Liselerden ankete katılanlardan 213’ünü erkekler, 156’sını kızlar oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcı yaş oranlarına bakıldığında liselerde en fazla katılımcı 351 kişi ile 14-17 yaş grubu olurken, meslek yüksekokulunda 116 katılımcı sayısı ile 18-25 yaş grubundaki öğrenciler olmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmada öğrencilerin siber zorbalık düzeylerinin belirlenebilmesi ve verilerin toplanması amacıyla Arıcak, Kınay ve Tanrıkulu (2012) tarafından geliştirilen Siber Zorba Ölçeği kullanılmıştır. Veriler Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler Bölümü öğrencileri, Birecik Kız Ticaret Meslek Lisesi ve Birecik Erkek Meslek Lisesi öğrencilerinden yüz yüze ve (online) anket yöntemleriyle toplanmıştır. Yüzyüze anket en güvenilir anket yöntemidir (Kaya vd., 2017, s.46). Yargısal olmayan örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme uygulanmıştır. Siber Zorbalık Ölçeği, 24 maddeden oluşmaktadır. Dörtlü derecelendirme şeklinde Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin maddeleri “Her Zaman” (4 puan), “Çoğu Zaman” (3 puan), “Bazen” (2 puan) ve “Hiçbir Zaman” (1 puan) olarak değerlendirmektedir. Bu ölçekten alınabilecek en düşük (alt) puan 24, en yüksek puan

(üst) ise 96 olmaktadır. Yüksek Puanlar siber zorbalığın yüksek olduğunu göstermektedir (Arıcak vd., 2012, s.104).

Bulgular

Tablo 1: Okul Türü Dağılımı

Okul türü	N	%
Meslek Lisesi	369	74,0
MYO	132	26,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin %74'ü Meslek Lisesi, %26'sı ise Meslek Yüksekokulu (MYO) öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcı oranı ile Meslek Lisesi öğrencilerin ağırlıklı olarak görülmektedir.

Tablo 2: Meslek Lisesi ve MYO'ya Göre Cinsiyet ve Yaş Grupları Dağılımı

	Okul türü			
	Meslek Lisesi		MYO	
	n	%	n	%
Cinsiyet				
Erkek	213	58,0	46	35,0
Kız	156	42,0	86	65,0
Yaş grupları				
14-17 arası	351	95,0	4	3,0
18-25 arası	16	4,0	116	88,0
26 ve üzeri	2	1,0	12	9,0

Araştırmaya katılan Meslek Lisesi öğrencilerinin %58'i erkek, %42'si kız; Meslek Yüksekokulu (MYO) öğrencilerinin %35'i erkek, %65'i kız öğrenciler olarak görülmektedir. Toplam cinsiyet oranlarına bakıldığında 259'u (%52) erkek, 242'si (%48) kızlardan oluşmaktadır. Cinsiyet oranlarının birbirine yakın olması araştırmadaki cinsiyet dengesi konusunda önemli olmaktadır. Ayrıca Meslek Lisesi öğrencilerinin %95'i 14-17 yaş arasında, %4'ü 18-25 arası ve %1'i 26 yaş ve üzerinde; Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %3'ü 14-17 arası, %88'i 18-25 yaş

arası ve %9'u 26 yaş ve üzerinde oldukları görülmektedir. Toplam yaş oranlarına bakıldığında daha çok 351 kişi (%70) ile 14-17 yaş grubundaki gençlerin anketi cevapladıkları söylenebilir.

Tablo 3: Anne Eğitimi

Anne eğitimi	Okul türü			
	Meslek Lisesi		MYO	
	n	%	n	%
Okuma-yazma bilmiyor	150	41,0	64	48,5
Okuma-yazma biliyor	73	20,0	20	15,0
İlkokul mezunu	89	24,0	26	20,0
Ortaokul mezunu	44	12,0	13	10,0
Lise mezunu	13	3,0	6	4,5
Üniversite mezunu	0	0,0	3	2,0

Araştırmada Meslek Lisesi öğrencilerinin annelerinin %20'si okuma yazma bilmekte, %24'ü ilkokul mezunu, %12'si ortaokul mezunu, %3'ü lise mezunu olup bununla birlikte %41'i ise okuma yazma bilmemektedir. Meslek Yüksekokulundaki öğrencilerin annelerinin 15'i okuma yazma bilmekte, %20'si ilkokul mezunu, %10'u ortaokul mezunu, %4,5'i lise mezunu olup bunun yanında %48,5'i ise okuma yazma bilmemektedir. Toplam verilere bakıldığında her iki örneklem grubunun annelerinin yarıya yakınının okuma yazma bilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak üniversite bitirmiş anne sayısı meslek liselerinde yok iken myo öğrencilerin de ise sadece 3 kişidir (%2). Bu ortalama öğrencilerin nasıl bir aileden geldiklerini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Tablo 4: Baba Eğitimi

Baba eğitimi	Okul türü			
	Meslek Lisesi		MYO	
	n	%	n	%
Okuma-yazma bilmiyor	40	11,0	20	15,2
Okuma-yazma biliyor	82	22,0	19	14,4
İlkokul mezunu	103	28,0	53	40,2
Ortaokul mezunu	108	29,0	22	17,0

Lise mezunu	29	8,0	11	8,0
Üniversite mezunu	7	2,0	7	5,2

Araştırmada Meslek Lisesi öğrencilerinin babalarının %22'si okuma yazma bilmekte, %28'i ilkokul mezunu, %29'u ortaokul mezunu, %8'i lise mezunu, %2'si üniversite mezunu olup bununla birlikte %11'i ise okuma yazma bilmemektedir. Meslek Yüksekokulundaki öğrencilerin annelerinin 14'ü okum yazma bilmekte, %40'ı ilkokul mezunu, %17'si ortaokul mezunu, %8'i lise mezunu, %5'i üniversite mezunu olup bunun yanında %48,5'i ise okuma yazma bilmemektedir. Babaların okuma oranları Anne okuma oranları ile karşılaştırıldığında babalar annelere göre eğitim düzeyi olarak daha iyi durumdadır. Buna ek olarak meslek liselilerden, üniversite mezunu anne yok iken baba eğitiminde 7 kişi (%5) bulunmaktadır.

Tablo 5: İkamet Yeri

İkamet yeri	Okul türü			
	Meslek Lisesi		MYO	
	n	%	n	%
Aile ile birlikte	341	92,0	36	27,3
Devlet yurdunda	3	1,0	77	58,3
Okul pansiyonunda	22	6,0	0	0,0
Arkadaşlarla birlikte	3	1,0	19	14,4

Araştırmada Meslek Lisesi öğrencilerinin %92'si ailesiyle birlikte, %1'i devlet yurdunda, %6'sı okul pansiyonunda ve %1'i arkadaşlarıyla birlikte yaşadıklarını; Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %27'si ailesiyle birlikte, %58'i devlet yurdunda ve %14'ü ise arkadaşlarıyla birlikte yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6: Bilgi İletişim Teknolojilerine Sahip Olma Durumu

Bilgi iletişim teknolojilerine sahip olma	Meslek lisesi		MYO	
	n	%	n	%
Bilgisayar/laptop	53	14,0	5	4,0
Cep telefonu	251	68,0	94	72,0
Tablet	20	5,4	0	0,0

Bilgisayar/laptop-Cep telefonu	27	7,2	24	18,0
Cep telefonu-tablet	5	1,4	0	0,0
Hepsi	14	4,0	8	6,0

Araştırmada Meslek Lisesi öğrencilerinin 14'ü sadece bilgisayar/laptop, %68'i cep telefonu, %5'i tablet, %7'si hem bilgisayar/laptop hem de cep telefonu, %1'i cep telefonu-tablet ve %4'ü ise bu iletişim teknolojilerinin hepsine; Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %4'ü bilgisayar/laptop, %72'si cep telefonu, %18'i bilgisayar/laptop-cep telefonu ve %6'sı ise hepsine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Toplam sahip olma oranlarına bakıldığında iki grup da en fazla cep telefonuna sahip olduğunu belirtmiştir.

Tablo 7: İnternet Kullanım Sıklığı

İnterneti kullanma sıklığı	Okul türü			
	Meslek Lisesi		MYO	
	n	%	n	%
Hiç kullanmam	85	23,0	3	2,0
Günde 1 saat	113	30,6	13	10,0
Günde 1-3 saat	90	24,4	39	29,5
Günde 3-5 saat	30	8,0	35	26,5
Günde 5 ve üstü	51	14,0	42	32,0

Araştırmaya katılan Meslek Lisesi öğrencilerinin %31'i günde 1 saat, %24'ü günde 1-3 saat, %8'i günde 3-5 saat, %14'ü günde 5 saat ve üzerinde; Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %10'u günde 1 saat, %29,5'i günde 1-3 saat, %26,5'i günde 3-5 saat ve %32'si ise günde 5 saat ve üzerinde interneti kullandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte meslek Lisesi öğrencilerinin %23'ü ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %2'si ise hiç internet kullanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 8: İnternete En Fazla Bağlanma Yeri

İnternete bağlanılma yerleri	Okul türü			
	Meslek Lisesi		MYO	
	N	%	n	%

Evden	106	29,0	11	8,0
Okuldan	26	7,0	8	6,0
Cep telefonundan	182	49,0	105	80,0
İnternet kafeden	31	8,0	1	1,0
Diğer	24	7,0	7	5,0

Araştırmada Meslek Lisesi öğrencilerinin %29'u evden, %7'si okuldan, %49'u cep telefonundan, %8'i internet kafeden ve %7'si ise diğer yerlerden; Meslek Lisesi öğrencilerinin %8'i evden, %6'sı okuldan, %80'i cep telefonundan, %1'i internet kafeden ve 5'i is diğer yerlerden internete bağlandıklarını belirtmişlerdir. Bağlanma durumlarına bakıldığında tablo 7,tablo 6'yı desteklemektedir.

En fazla cep telefonuna sahip olma durumu nedeni ile internete bağlanma da en fazla cep telefonundan gerçekleşmiştir. Cep telefonundan bağlanma hem pratik hem de mekân ayrımı yapılmaksızın kullanıldığından oran diğer teknolojik araçlara göre daha yüksektir.

Tablo 9: Okul Türlerine Göre Siber Zorbalık Ölçek Puanlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

Okul türü	SZÖ			
	Ort.	S.S.	Minimum	Maksimum
Meslek lisesi	26,48	8,97	24,00	96,00
MYO	26,47	7,81	24,00	96,00

Araştırmada öğrencilerin siber zorbalık ölçek puanı değerlendirildiğinde; Meslek Lisesi öğrencilerinin ortalama puanı 26,48 ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ortalama puanı ise 26,47; ölçekten alınan minimum puan 24, maksimum puan ise 96 olarak görülmektedir

Tablo 10: Siber Zorbalık Ölçeğinin Okul Türüne Göre Dağılımı

Siber Zorbalık Ölçeği Maddeleri	Okul türü															
	Meslek Lisesi								MYO							
	Hiçbir zaman		Bazen		Çoğu zaman		Her zaman		Hiçbir zaman		Bazen		Çoğu zaman		Her zaman	
	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. madde	340	92,0	20	5,0	3	1,0	6	2,0	125	94,0	5	4,0	1	1,0	1	1,0

2. madde	347	94,0	15	4,1	1	,3	6	1,6	127	96,2	4	3,0	0	0,0	1	,8
3. madde	342	92,7	17	4,6	4	1,1	6	1,6	127	96,2	4	3,0	0	0,0	1	,8
4. madde	350	94,9	9	2,4	4	1,1	6	1,6	127	96,2	3	2,3	1	,8	1	,8
5. madde	342	92,7	17	4,6	3	,8	7	1,9	129	97,7	2	1,5	0	0,0	1	,8
6. madde	348	94,0	11	3,0	6	2,0	4	1,0	127	96,2	2	1,5	1	,8	2	1,5
7. madde	335	91,0	22	6,0	8	2,0	4	1,0	126	95,5	4	3,0	0	0,0	2	1,5
8. madde	349	94,6	11	3,0	5	1,4	4	1,1	125	94,7	5	3,8	1	,8	1	,8
9. madde	345	93,5	15	4,1	5	1,4	4	1,1	116	87,9	10	7,6	4	3,0	2	1,5
10. madde	345	93,5	13	3,5	6	1,6	5	1,4	126	95,5	2	1,5	3	2,3	1	,8
11. madde	345	93,5	14	3,8	7	1,9	3	,8	127	96,2	2	1,5	2	1,5	1	,8
12. madde	346	93,8	13	3,5	5	1,4	5	1,4	125	94,7	4	3,0	2	1,5	1	,8
13. madde	346	93,8	13	3,5	7	1,9	3	,8	129	97,7	1	,8	0	0,0	2	1,5
14. madde	342	92,7	21	5,7	3	,8	3	,8	119	90,2	6	4,5	6	4,5	1	,8
15. madde	340	92,1	17	4,6	7	1,9	5	1,4	120	90,9	9	6,8	2	1,5	1	,8
16. madde	343	93,0	16	4,3	4	1,1	6	1,6	119	90,2	12	9,1	0	0,0	1	,8
17. madde	335	90,8	23	6,2	5	1,4	6	1,6	97	73,5	28	21,2	5	3,8	2	1,5
18. madde	347	94,0	12	3,3	6	1,6	4	1,1	125	94,7	4	3,0	1	,8	2	1,5
19. madde	349	94,6	10	2,7	6	1,6	4	1,1	123	93,2	5	3,8	2	1,5	2	1,5
20. madde	347	94,0	14	3,8	4	1,1	4	1,1	124	93,9	6	4,5	0	0,0	2	1,5
21. madde	352	95,4	9	2,4	4	1,1	4	1,1	126	95,5	3	2,3	0	0,0	3	2,3
22. madde	348	94,3	14	3,8	3	,8	4	1,1	125	94,7	4	3,0	1	,8	2	1,5
23. madde	347	94,0	14	3,8	5	1,4	3	,8	121	91,7	6	4,5	2	1,5	3	2,3
24. madde	346	93,8	15	4,1	3	,8	5	1,4	119	90,2	9	6,8	2	1,5	2	1,5

Araştırmada Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin siber zorbalık ölçeği ile ilgili düşünceleri değerlendirildiğinde;

Meslek Lisesi öğrencilerinin ortalama %94'ü hiçbir zaman siber zorbalık yapmadıklarını bununla birlikte ortalama %4'ü bazen, %1'i çoğu zaman, %1'i ise her zaman siber zorbalık yaptıklarını; Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %93'ü hiçbir zaman siber zorbalık yapmadıklarını bununla birlikte %5'i bazen, %1'i çoğu zaman ve %1'i ise her zaman siber zorbalık yaptıklarını ifade etmişlerdir. Kısaca Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu

öğrencileri siber zorbalık konusunda herhangi bir yaptırımında bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. **İlişki Analizleri**

Tablo 11: Okul Türüne Göre Siber Zorbalık Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Okul türü ²	SZÖ ¹				
	N	Ort.	S.S.	t	p
Meslek Lisesi	369	26,48	8,97	,014	,989
MYO	132	26,47	7,81		

¹Siber Zorbalık Ölçeği; ²Bağımsız t-testi

Araştırmada öğrencilerin siber zorbalık ölçek puanı, okul türleri arasında farklılık göstermemektedir (t:0,014; p:0,989>0,05). Meslek Lisesi öğrencilerinin ortalama siber zorbalık puanı 26,48 ve Meslek Lisesi öğrencilerinin ortalama siber zorbalık puanı ise 26,47 olarak görülmektedir.

Tablo 12: Okul Türlerine Göre Cinsiyet Değişkenleri Arasında Siber Zorbalık Puanlarının Karşılaştırılması

Cinsiyet ²	SZÖ ¹				F	p
	Meslek Lisesi		MYO			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
Erkek	27,13	10,14	27,57	11,46	0,006	0,936
Kız	25,60	7,01	25,88	4,85		

¹Siber Zorbalık Ölçeği, ²Uni-ANOVA testi,

Araştırmada öğrencilerin okul türlerine göre siber zorbalık ölçek puanı, öğrencilerin cinsiyetleri arasında farklılık göstermemektedir (F: 0,006; p:0,936>0,05). Bununla birlikte meslek lisesi erkek öğrencilerin ortalama siber zorbalık puanı 27,13, Meslek Yüksekokulu erkek öğrencilerin ortalama puanı 27,57; Meslek Lisesi kız öğrencilerinin ortalama puanı 25,6, meslek yüksekokulu kız öğrencilerin ortalama puanı 25,88'dir.

Tablo 13: Okul Türlerine Göre Yaş Grupları Arasında Siber Zorbalık Puanlarının Karşılaştırılması

	SZÖ ¹		F	p
	Meslek Lisesi	MYO		

Yaş grubu ²	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
14-17 arası	26,30	8,60	25,50	2,38		
18-25 arası	30,75	15,20	26,43	8,21	0,593	0,553
26 ve üzeri	25,00	1,41	27,17	4,39		

¹Siber Zorbalık Ölçeği, ²Uni-ANOVA testi,

Araştırmada öğrencilerin okul türlerine göre siber zorbalık ölçek puanı, öğrencilerin yaş grupları arasında farklılık göstermemektedir (F:0,593; p:0,553>0,05). 14-17 yaş grubu Meslek Lisesi öğrencilerinin ortalama siber zorbalık puanı 26,3, Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ortalama puanı 25,5; 18-25 yaş grubu Meslek Lisesi öğrencilerinin ortalama puanı 30,75, meslek yüksekokulu öğrencilerinin ortalama puanı 26,43; 26 yaş ve üzeri olan Meslek Lisesi öğrencilerinin ortalama puanı 25,0, Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ortalama puanı 27,17 olarak görülmektedir.

Tablo 14: Okul Türlerine Göre Anne Eğitimi Arasında Siber Zorbalık Puanlarının Karşılaştırılması

	SZÖ ¹				F	p
	Meslek Lisesi		MYO			
Anne eğitimi ²	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
Okuma-yazma bilmiyor	26,52	8,54	25,84	4,22	0,336	0,854
Okuma-yazma biliyor	26,93	10,78	27,55	9,20		
İlkokul mezunu	25,80	6,66	25,96	3,30		
Ortaokul mezunu	27,64	12,13	30,38	19,77		
Lise mezunu	24,31	,85	24,17	,41		
Üniversite mezunu	-	-	24,67	1,15		

¹Siber Zorbalık Ölçeği, ²Uni-ANOVA testi,

Araştırmada öğrencilerin okul türlerine göre siber zorbalık ölçek puanı, öğrencilerin annelerinin eğitim durumları arasında farklılık göstermemektedir (F:0,336; p:0,854>0,05). Meslek Lisesi öğrencilerinin annelerinin eğitim durumları ortalama siber zorbalık puanı ile meslek yüksekokulu öğrencilerinin annelerinin ortalama puanı arasında önemli farklılıklar görülmemektedir.

Tablo 15: Okul Türlerine Göre Baba Eğitimi Arasında Siber Zorbalık Puanlarının Karşılaştırılması

	SZÖ ¹				F	p
	Meslek Lisesi		MYO			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
Baba eğitimi ²						
Okuma-yazma bilmiyor	25,13	5,25	27,75	9,14		
Okuma-yazma biliyor	27,99	11,62	26,05	4,84		
İlkokul mezunu	26,02	8,15	26,13	4,21	1,299	0,263
Ortaokul mezunu	26,35	9,46	24,64	1,18		
Lise mezunu	25,90	4,51	31,45	21,47		
Üniversite mezunu	27,86	8,13	24,43	,79		

¹Siber Zorbalık Ölçeği, ²Uni-ANOVA testi,

Araştırmada öğrencilerin okul türlerine göre siber zorbalık ölçek puanı, öğrencilerin babalarının eğitim durumları arasında farklılık göstermemektedir (F:1,299; p:0,263>0,05). Meslek Lisesi öğrencilerinin babalarının eğitim durumları ortalama siber zorbalık puanı ile Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin babalarının ortalama puanı arasında önemli farklılıklar görülmemektedir.

Tablo 16: Okul Türlerine Göre İkamet Yeri Arasında Siber Zorbalık Puanlarının Karşılaştırılması

İkamet yeri ²	SZÖ ¹				F	p
	Meslek Lisesi		MYO			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
Aile ile birlikte	26,61	9,25	26,97	7,84		
Devlet yurdunda	24,00	0,00	26,56	8,65	0,086	0,917
Okul pansiyonunda	25,09	4,68	-	-		
Arkadaşlarla birlikte	25,00	1,73	25,16	2,46		

¹Siber Zorbalık Ölçeği, ²Uni-ANOVA testi,

Araştırmada öğrencilerin okul türlerine göre siber zorbalık ölçek puanı, öğrencilerin ikamet yeri arasında farklılık göstermemektedir ($F:0,086$; $p:0,917>0,05$). Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ortalama siber zorbalık puanı, ikamet yerleri arasında önemli farklılıklar göstermemektedir.

Tablo 17: Okul Türlerine Göre İnternet Kullanım Sıklığı Arasında Siber Zorbalık Puanlarının Karşılaştırılması

	SZÖ ¹				F	p
	Meslek Lisesi		MYO			
İnternet kullanım sıklığı ²	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
Hiç kullanmam	26,35	9,70	26,00	2,65		
Günde 1 saat	26,33	9,23	25,00	3,61		
Günde 1-3 saat	25,53	4,41	24,74	1,62	0,185	0,946
Günde 3-5 saat	27,90	13,59	28,83	12,76		
Günde 5 ve üstü	27,88	9,84	26,60	6,71		

¹Siber Zorbalık Ölçeği, ²Uni-ANOVA testi,

Araştırmada öğrencilerin okul türlerine göre siber zorbalık ölçek puanı, öğrencilerin internet kullanım sıklığı arasında farklılık göstermemektedir ($F:0,185$; $p:0,946>0,05$). Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin internet kullanım sıklığına göre almış oldukları siber zorbalık puanları arasında önemli farklılık görülmemektedir.

Tablo 18: Okul Türlerine Göre İnternete Bağlanılma Yerleri Arasında Siber Zorbalık Puanlarının Karşılaştırılması

İnternete bağlanma ²	SZÖ ¹				F	p
	Meslek Lisesi		MYO			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
Evden	27,12	11,10	25,82	3,34		
Okuldan	26,04	9,41	24,38	1,06		
Cep telefonundan	26,30	8,29	26,67	8,59	0,488	0,745
İnternet kafeden	26,48	6,78	37,00	-		
Diğer	25,50	5,13	25,43	2,23		

¹Siber Zorbalık Ölçeği, ²Uni-ANOVA testi,

Araştırmada öğrencilerin okul türlerine göre siber zorbalık ölçek puanı, öğrencilerin internet kullanım sıklığı arasında farklılık göstermemektedir ($F:0,488$; $p:0,745>0,05$). Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin internete bağlanma yerlerine göre aldıkları siber zorbalık puanları birbirine yakın değerlerde görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasında siber zorbalıkları incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda siber zorbalık puanlarının sırasıyla cinsiyet, yaş grupları, anne-baba eğitimi, ikamet yeri, interneti kullanma sıklığı ve internete bağlanma durumları bakımından farklılıkları incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden, 369 kişi (%74) Meslek Lisesi, 132 kişi (%26) ise Meslek Yüksekokulu öğrencileri olduğu; Meslek Lisesi öğrencilerinin %58'i ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %35'i erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Meslek Lisesi öğrencilerinin %95'i 14-17 yaş grubu arasında, Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %88'i ise 18-25 yaş grubunda yer almaktadır.

Meslek Lisesi öğrencilerinin annelerinin %41'i, Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin annelerinin %48,5'i okur-yazar değildir. Bunun yanında Meslek Lisesi öğrencilerinin annelerinin %20'si ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %15'i okuryazardır. Aynı şekilde meslek lisesi öğrencilerinin babalarının %22'si okur-yazar, %67'si ise en az ilköğretim mezunu; Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin babalarının %14'ü okuryazar, %70'si ise en az ilköğretim mezunu olarak görülmektedir. Bununla birlikte Meslek Lisesi öğrencilerinin babalarının %11'i ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %15'i okur-yazar değildir.

Meslek Lisesi öğrencilerinin %92'si ailesiyle birlikte, %6'sı okul pansiyonunda; Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %27'si ailesiyle birlikte, %58'i devlet yurdunda ve %14'ü ise arkadaşlarıyla birlikte yaşamaktadır.

Meslek Lisesi öğrencilerinin %68'inde ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin %72'sinde sadece cep telefonu bulunmaktadır. Ayrıca hem bilgisayar hem cep telefonu olan öğrencilerin %7'si meslek lisesinde, %18'i de Meslek Yüksekokulu.

İnternete en fazla bağlanma yeri olarak; Meslek Lisesi öğrencileri evden (%29) ve cep telefonundan (%49); Meslek Yüksekokulu öğrencileri ise cep telefonundan (%80) bağlanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin siber zorbalık puanları sırasıyla cinsiyet, yaş, anne eğitimi, baba eğitimi, ikamet yeri, internet kullanım sıklığı, internete bağlanma yerleri değişkenleri bakımından farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasında siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin siber zorbalık puanları birbirine yakın değerler almıştır (Tablo 11).

Araştırmaya katılan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin siber zorbalık puanları cinsiyet açısından anlamlı bir fark gösterip göstermediği incelendiğinde; meslek lisesi erkek öğrencilerinin (27,13) ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerini ortalama siber zorbalık puanlarının (27,57), Meslek lisesi ve Meslek Yüksekokulu kız öğrencilerinden daha fazla olduğu ve cinsiyet açısından anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur (Tablo 12).

Araştırmaya katılan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin siber zorbalık puanlarının yaş gruplarına bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği değerlendirildiğinde; 18-25 yaş grubu arasında olan meslek lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanı, 14-17 yaş arasında ve 26 yaş üzerinde olan Meslek Lisesi öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde; 26 yaş ve üzerinde olan öğrencilerin siber zorbalık puanı, diğer yaş gruplarından daha yüksek bulunmuştur. Meslek lisesi ve meslek yüksekokulu öğrencilerinin siber zorbalık puanları yaş grupları açısından anlamlı bir fark oluşturmadığı bulunmuştur (Tablo 13). Araştırmaya katılan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin anne/baba eğitim durumlarına göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ortaokul mezunu annelerinin siber zorbalık puanı, diğer eğitim seviyelerinden; aynı şekilde Meslek Lisesi öğrencilerinin okuyazar olan babalarının ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin lise mezunu babalarının siber zorbalık puanları, diğer eğitim seviyelerinden daha yüksek bulunmuştur (Tablo 14-15). Araştırmaya katılan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ikamet yeri durumlarında göre siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ikamet yerleri arasında aldıkları siber zorbalık puanları arasında önemli farklılıklar yoktur (Tablo 16).

Araştırmaya katılan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin interneti kullanma sürelerine göre siber zorbalık puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bununla birlikte interneti günde 3-5 saat kullanan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerini siber zorbalık puanı, diğer gruplardan daha yüksek bulunmuştur (Tablo 17). Araştırmaya katılan ve evden internete bağlanan Meslek Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanı, okuldan, cep telefonundan, internet kafeden ve diğer yerlerden internete bağlanan öğrencilerin siber zorbalık puanından; ayrıca internet kafeden internete bağlanan meslek yüksekokulu öğrencilerinin siber zorbalık puanı, diğer gruplardan daha yüksek bulunmuştur ancak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo 18).

Sonuç olarak cep telefonunun işlevleri ve kullanım özellikleri attıkça cep telefonu sahiplenme oranlarında da artış görülmektedir. Cep telefon kullanım süreleri arttıkça siber

zorbalasma oranlarında artış meydana gelmektedir. Cinsiyet açısından erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık davranışında bulunduğu görülmektedir. Yaşları itibarı ve ailelerinden uzakta olmaları nedeni ile meslek yüksek okulu öğrencilerinin, meslek lisesi öğrencilerinden oran olarak daha fazla cep telefonuna sahiptir. Yaş büyüdükçe kişilerin siber zorbalasma bilinçli ve sistematik bir şekilde artmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça zorbalasma yukarı yönlü seyretmektedir. İnternet kullanım süreleri arttıkça interneti amacı dışında kullanım şekli de değişmektedir. Süre arttıkça siber zorbalasma artmaktadır. Kişiler genellikle insanlara zarar vermek istediklerinde bunu kendi kullandıkları iletişim araçlarından değil tespit edilmesi zor, kendisine ait olmayan araçlardan yapmaktadır. Bu da siber zorbalığın bilinçli olarak karşıdaki kişilere zarar verme amacı güttüğünü kanıtlamaktadır. Kişilerin bireysel özgürlüklerine, kişisel hak ve hürriyetine zarar verecek her durumun yasal yaptırımları olmalıdır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde; cinsiyet açısından siber zorbalık düzeylerine göre erkeklerin kızlara oranla daha fazla siber zorbalık eyleminde bulundukları tespit edilmiştir (Yaman vd., 2013, s.323; Süslü, 2016, s.1; Korkmaz, 2016, s.631; Yaman ve Sönmez, 2015, s.18; Bayram ve Sayılı, 2013, s.107; Ünver ve Koç, 2017, s.117; Serin, 2012, s.109; Özer, 2014, s.14; Bingöl ve Tanrikulu, 2014, s.1; Peker vd., 2012, s.211; Akbaba ve Eroğlu, 2013, s.115; Şahin vd., 2010, s.267; Arıca, 2009, s.167; Dilmaç, 2009, s.1307; Baker ve Kavşut, 2007, s.31).

Cinsiyet açısından erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığı çalışma sonucu ile örtüşmektedir. Ergenlerin ebeveyn eğitim düzeylerine göre annelerde anlamlı bir fark olmadığı, fakat babanın eğitim düzeyine göre farklılık olduğu Süslü (2016: s.1) tarafından sonucuna varılmışken; Eroğlu ve Akbaba (2013, s.115) ise yaptıkları araştırmada anne baba eğitim durumlarının zorbalık düzeylerini arttırdığını belirtmektedir. Ebeveyn eğitim seviyesinin okuryazar olanların üniversite mezunu ebeveynlere göre daha az yaptığı tespit edilmiştir. Bu yönü ile çalışmamızda varılan; “Anne ve baba eğitim düzeyleri ne kadar ileri seviyede olursa siber zorbalık o derecede artış göstermekte” sonucu ile örtüşmektedir. Buna bağlı olarak; İnternette çevri içi (kullanım süreleri) durumları ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye bakıldığında yapılan çalışmalarda günlük 3 saat ve üstü internet kullananların siber zorbalık yapma düzeylerinin internette daha az vakit geçirenlere göre daha fazladır (Hinduja ve Patchin, 2008, s.130-135; Süslü, 2016, s.1; Smith vd, 2008, s.382-383; Baker ve Kavşut, 2007, s.31; Serin, 2012, s.109; Yaman vd., 2013, s.323). Bu sonuç da çalışmamızdan çıkan “Öğrencilerin internette fazla çevrimiçi olmaları, interneti kullanmaları siber zorbalık yapma eğilimlerini daha da arttırmaktadır” sonucu ile örtüşmektedir. Buna bağlı olarak; internette siber zorbalık yapanların aynı düzeyde siber zorbalığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Şahin, 2012, s.834; Serin, 2012, s.103; Şahin vd., 2010, s.267). Ayrıca siber zorbalık davranışı sergileyenlerin sergilemeyenler göre daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığıdır (Bingöl ve Tanrikulu, 2014: s.19).

Yapılan çalışmalarda ergenlerin internete bağlandıkları yer (kafe, ev, okul, cep telefonu) açısından siber zorbalık yapma durumlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir (Smith vd., 2008, s.382; Süslü, 2016, s.1; Ybarra ve Mitchell, 2004, s.1314; Süslü, 2016, s.1; Serin, 2012, s.103). Bu sonuç siber zorbalığın internete bağlanılma yerleri arasında anlamlı farklılık göstermemiştir” sonucumuz ile örtüşmektedir.

Dünyada ve ülkemizde internet oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Kullanım ve süre olarak interneti yoğunlukta gençlerin kullandığı görülmektedir. İnternet denilince günümüzde akla sosyal medya gelmektedir. Kişiler internette vakitlerinin büyük bir bölümünü sosyal ağlarda geçirmektedir. Kişilerin internette geçirdikleri zaman arttıkça siber zorbalık eylemini gerçekleştirme ihtimalleri de artmaktadır. Gerçekleştirilen siber zorbalık eylemleri hem mağdur edilene ruhsal ve psikolojik zarar vermekte hem de eden sorunlar yaşamaktadır. Ebeveynler ve eğitimcilerin siber zorbalığı fark edip önlemler alması ileride her iki taraf için de oluşacak olumsuz durumları bertaraf etmede rol oynayacaktır. Buna bağlı olarak öneriler şu şekilde sıralanabilir;

1- Öncelikle anne babanın çocuklarını internetin zararlı etkilerine karşı nasıl koruyacakları eğitimini almaları bununla birlikte ancak; çocuklarına karşı yasaklayıcı değil denetimci bir aile olabilirler. Denetim yöntemi çocuklara rahatsızlık verilmeden ileride oluşabilecek psikolojik sorunlar göz önünde bulundurularak kontrollü yapılmalıdır. Çocuklar zorba ya da mağdur eylemleri ile ilgili baskı altına alınıp suçlanmamalıdır. Çocuklar ebeveynlerine yaşadıklarını rahatça anlatabilmelidirler; Bireyler Tabletinin, Bilgisayarının, Akıllı telefonunun kullanımının men edileceği korkusunu yaşamamalıdır.

2- Anne babalar baskıcı olmak yerine çocuklarının hangi sitelerde vakit geçirdiğini hangi oyunları oynadığını, hangi sayfalara, gruplara üye olduğunu öğrenmeli, olumsuz içerikleri görmezden gelmemelidirler. Anne ve babalar, eğitimciler tarafından çocuklara zorbalığa uğradıklarında nasıl tedbir alacağı, nasıl davranacağı öğretilmelidir.

3- Önleyici tedbirler aile ve öğretmenler tarafından alınabilir. Fakat tedbirler alırken bireylere onların ileride ruhsal ve psikolojik sorunlar yaşamayacağı şekilde alınmalıdır.

4- Ülkemizde yeni bir kavram olan siber zorbalık ve buna bağlı olarak siber mağduriyet durumları konusunda ilköğretimden başlayarak öğrenciler bilgilendirilmelidir. Siber zorbalık eyleminin bir suç olduğu ve bunun cezasının olduğu konusunda bilinçlendirilmelidir. İnterneti yasaklamak bir çözüm değildir yeni medya konusunda bilgi sahibi olmak kişileri koruyabilir.

5- Medya okuryazarlığı dersi bireyler için internetin zararlı içeriklerinden korunmanın yöntemlerini barındırmaktadır. Bu sebeple yöneticilerin ilkokuldan üniversiteye kadar medya okuryazarlığı dersinin zorunlu kılınmaları gerekmektedir. Çünkü internet teknolojileri konusunda bilgi sahibi olmak kişilerin zorbalığa engel olacağı gibi onun mağdur olmasını da önleyebilir.

6- Üniversitelerde, Milli Eğitim’ e bağlı okullarda üniversitelerin iletişim fakültesi akademisyenlerince öğrencilere, öğretmenlere ve ailelere siber zorbalığa yönelik bilinçlerinin artırılması konusunda çalıştaylar, konferanslar, seminerler düzenlenmelidir.

7- Siber zorbalık ile ilgili Türkiye’de yeterince çalışma yapılmamıştır. Akademisyenlerin, psikologların Türkiye’de bütün yaş grupları üzerinde araştırmalar yaparak zorbalığın nedenlerini, sonuçlarını araştırmaları problemin tespiti konusunda yararlı olacaktır.

Kaynakça

Akbaba, S. & Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-121.

Aktepe, E. (2013). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet. *Yeni Symposium*, 51(1), 31-36.

Arıca, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167–184.

Arıca, O. T., Kınay, H. & Tanrıku, T. (2012). Siber zorbalık ölçeğinin ilk psikometrik bulguları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 101-114.

Arıca, O. T., Tanrıku, T. & Kınay, H. (2012). Siber mağduriyet ölçeği’nin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, Yıl 2012, 1-6

Balcı, A. (2011). Sosyal bilimlerde araştırma, Ankara:Pegem Yayıncılık,

Bayram, N. & Saylı, M. (2013). Üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık davranışı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 107-116.

Binark, M. & Bayraktutan-Sütcü, G. (2007). Yeni medya çalışmaları. Derleyen: Mutlu Binark, Teknogünlüklerdeki Çok (lu) Sessiz yaşamlar: Yeni Medyanın Sessiz Enstrümanları-Gençler, 147-176, Ankara: Dipnot Yayınları.

Binark, M., Bayraktutan Sütcü, G. & Fidaner, I.B. (2009). Dijital Oyun Rehberi-Oyun Tasarımı Türleri, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Bingöl, N. & Tanrıku, T. (2014). Siber zorba ve mağdur olma ile algılanan sosyal destek düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (43). 1-17.

Erdal, C. (2012.) Medyanın Efendisi Şiddet. İstanbul: Doruk Yayınları.

Çiftçi, H. & Çolak, O. (2017). Turistik Destinasyonların Pazarlamasında Kent İmajı Algısı: Mardin İli Üzerine Bir Uygulama. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(14), 224-236.

Çomu, T. (2012). Video paylaşım ağlarında nefret söylemi: YouTube örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Dilmac, B. (2009). Psychological Needs As A Predictor Of Cyber Bullying: A Preliminary Report On College Students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325.

Erdal C. & Anıg F. (2017) Yeni Medya Analizleri Kitabı Sosyal Medyanın Gücü ve Etkisi, Ed: Suat Gezgin, Ali Efe İralı, Konya: Eğitim Yayınevi, 55-76

Erdur Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27), 31-42.

Günel, O. & Büyükbaykal C. I. (2017). Yeni medya analizleri kitabı sosyal medyanın gücü ve etkisi 34-54, Ed: Suat Gezgin, Ali Efe İralı, , Eğitim Yayınevi: Konya

Haberli, M. (2012). Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 1(3), 118-134.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156.

<https://wmaraci.com/nedir/mikroblog>(12.05.2018)

<https://www.mediatick.com.tr/blog/blog-nedir> (12.05.2018)

Kaya, K., Küçük, F. Ve Arslan, B. (2017). Eğitimcilerde Tükenmişlik Sendromu ve Kurumsal Bağlılık. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Korkmaz, A. (2013). Siber zorbalık: Fizikselden sanala yeni şiddet, 5. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu, 1-3 Kasım 2013, Antalya.

Meriç, Ö. (2015). Dijital çağda siyasal gündem belirleme yaklaşımı, iletişimde sosyal medya sosyal medyada etkileşim, Ed: Özlem Oğuzhan, İstanbul: Kallkeden Yayınları, 241-266.

Müjdat Gökçe https://www.academia.edu/35456926/Yeni_Medya_ve_Sanal-Siber_Zorbal%C4%B1k_-_Derleme (12.05.2018)

Özer, H. (2014). Ortaokul öğrencilerinin siber zorba/siber kurban yaşantıları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 1-19.

Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2012). Boyun eğici davranışlarla siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılığının incelenmesi. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 205- 221.

Serin H. (2012). Ergenlerde siber zorbalık / siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri. *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.*

Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its Nature And Impact In Secondary School Pupils. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*, 49(4), 376-385.

Süslü Pekşen D. (2016). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetin benlik saygısı, Anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.*

Şahin, M. (2012). The relationship between the cyberbullying/ cybervictimization and loneliness among adolescent. *Children and Youth Sevices Rewiev*, 34, 834-837.

Şahin, M., Sarı, S. V., Özer Ömer & ER, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(21). 257-270

Ünver, H. & Koç, Z. (2017). Siber zorbalık ile problemlı internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 15(2), 117-140.

Yaman, E., & Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin siber zorbalık eğilimleri. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2(1), 18-31.

Yaman, E., Karakulah, D. & Dilmaç, B. (2013). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin değerlerini yordayan iki önemli değişken: siber zorbalık eğilimleri ve okul kültürü arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 323-337.

Ybarra, M.L. & Mitchell, K.J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308–1316.